

Akapapaanga Moni 2016/17

Kia Orana,

Te rekareka nei au i te oronga atu i tetai au akamaramaanga o te Akapapaanga Moni no te mataiti 2016/17.

Kua 'angaia teia akapapaanga moni ei puapinga no to tatou Patireia, e te akameitaki atu i te tu'anga Kimi Puapinga.

E no reira, te tamanakoia nei e, ka rauka te taangaanga i te moni tei taporoporoia no te au mataiti ki mua. Ko teia moni tei taporoporoia, ka orongaia atu te reira ki roto i te au Paranianga Angaanga Maata, no te akapuapinga i te oraanga o te iti tangata i te Kuki Airani nei e te tauturu katoa, i te turanga o te angaanga Kimi Puapinga.

Te anoano maataia nei tatou i reira kia tano e te mako meitaki tikai ta tatou au akamaramaanga i roto i ta tatou puka Akapapaanga Moni, kia rauka i te au Patireia i vao ake ia tatou i te akarakara matatio i te reira. Ko te Akapapaanga Moni no te mataiti 2016/17, ka akaarii atu te reira ki te iti tangata.

Kua tamanako katoa matou e kia tauia te akanoonoo'anga o te Akapapaanga Moni kia rauka i te iti tangata i te kite e te marama meitaki tikai i te au tu'anga akapouanga moni.

Teia i reira te akamarama'anga no te au Akapapaanga Moni o te mataiti 2016/17, tei runga katoa teia akamaramaanga i te kupenga uira www.mfem.gov.ck. Ko tetai au tu'anga puapinga ua teia e akaarii atu nei.

- \$1,350,000. Kua akakakeia mai te moni no te akamatutu e te tauturu atu i te Taokotaianga o te au kamupani pairere (Joint Airline Venture) no te au Porokaramu o te Makete no tetai 2 mataiti.
- \$553,858. Kua akakakeia te tuanga moni o te au ngai tei inangaro vivikiia te tauturu (emergency respond fund) ki te \$1.5 mirioni.
- \$548,000 i papauia no te taangaanga i te ture kopu-tangata (family law) e te akakakeanga i te moni a te aronga makimaki e te matiroeroe no tetai 4 mataiti.
- \$240,000 i papauia no te akaoti atu i te au angaanga tei kore i raveia no tetai tuatau roa ua atu e tei roto takere te reira i te Paranianga Angaanga a te Opati o te Akavaanga enua no tetai 2 mataiti.
- \$100,000 Kua akatakaia teia no te raveanga i tetai labour force Survey no te mataiti 2017/2018
- \$400,000 E moni kapiti atu teia no te au angaanga akameitakianga i te au matini mamaata o te pa enua no tetai 4 mataiti.
- \$588,000 i papauia teia no te au porokaramu terenianga i te au puapii e te akamatutuanga i te turanga apii o te tamariki no tetai 4 mataiti.
- \$344,000 no te tauturu atu i te tataanga i te au kaveinga a te Kavamani, te kaveinga o te peu Maori, e te kaveinga paruru kia kore te au manamanata e tupu ki te au ngai rereanga e te to'anga o te pairere (aviation safety) no tetai 4 mataiti.

Te tamanakoanga ka taporoporoia atu e \$80.9 mirioni no te au angaanga mamaata te ka raveia ki Rarotonga nei e te Pa Enuua e ka oronga atu te Kavamani e \$36.7 mirioni no te mataiti 2016/2017. No roto mai i teia tuanga moni ka orongaia atu e;

- \$8 mirioni no te akameitakianga (tar seal) i te au matara mamaata i Rarotonga nei no tetai 4 mataiti
- \$27.7 mirioni no te Porokaramu angaanga o te Uira Natura i te pa enua Tonga no tetai 2 mataiti.
- \$53.2 mirioni no Te Mato vai, no runga tikai i te akaouanga e te akameitakianga i te au ngai kakapuanga vai e te au paipa vai mamaata (ringmains) kia mako te vai i te tae'anga mai mei roto mai i te ngai kakapuanga vai maata e ka oti te reira i roto i tetai 4 mataiti.
- \$15.1 mirioni no te akameitakianga i te au ngai vairangaanga repo Tangata (sanitation) i Rarotonga nei e Aitutaki no tetai 3 mataiti.
- \$11.5 no te takaianga mua o te angaanga akameitakianga i te au are apii o Tereora Koreti no tetai 2 mataiti.

- \$15.3 mirioni no te akatuakaouanga i te are apii o Nikao no tetai 3 mataiti.
- \$4.1 mirioni no te akamatutu e te tauturu atu i te iti tangata i runga i te au enua no tetai au angaanga tupu viviki kare i manakoia ana (resilience) no tetai 2 mataiti.
- \$2.1 mirioni no te akaouanga i te au 'ana e te au ngai akata'eanga vai o Rarotonga no tetai 2 mataiti.
- \$4.6 mirioni no te akameitakianga i te ngai to'anga pairere o Atiu no tetai 2 mataiti.

Kia Manuia,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Mark Brown', with a stylized, cursive script.

Mema Paramani Ngateitei Mark Brown

Minita o te Moni

Te Tu'anga o te Kimi Puapinga

Kua riro te maata o te au turoto e aere mai nei ki roto i to tatou Patireia i te akamatutu i te turanga o te Kimi Puapinga. Kare i manakoia ana e mei teia roa te tu no te mataiti 2015/2016.

Ko te katooaanga o te turoto tei aere mai ki te Kuki Airani nei i te mataiti 2015/16, e 131,700 e aka numero tangata teia mei te 8.2 patene maata atu i to te au mataiti i topa mei te 0.9 patene rai

I te mea oki e kua maata atu te au turoto e aere mai nei ki roto i to tatou Patireia, kua tamanakoia i reira e ka teitei atu te turanga o te kimi puapinga (mei tei akaaria mai e te Tu'aanga Puapinga Patireia ki te iti Tangata) mei te 5.4 patene i te mataiti 2015/16.

Kare oki i papu meitaki ake e, me ka maata ua atu rai teia, me ka iti mai te au turoto te ka aere mai ki roto nei i to tatou Patireia no teia

au mataiti ki mua, inara te kite nei tatou e, maata te au pairere e rere mai nei ki roto nei i to tatou Patireia, penei i reira e, ka vai matutu ua rai teia tuanga, me ka topa ra teia ki raro, ka aere mai te reira no tetai tuatau poto ua. I te tamanakoanga, ka maranga akaou mai te turanga o te turoto ki runga mei tetai 2 patene i te mataiti 2016/17 e te 2017/18.

Te Tuanga Puapinga Basileia ki te iti Tangata ra (GDP), ka vai matutu ua rai te reira, i roto i te akapapuanga e ka maata ua atu rai te turoto te ka aere mai ki roto nei i to tatou Patireia e te akapouanga i te Moni Tupae i te Toko – Kimi Puapinga (capital spending). I te mataiti 2016/17 te tamanakoia atu nei e ka kake meangiti mai te Moni Tupae i te Toko Kimi Puapinga (GDP) ki runga mei tetai 2.1 patene.

Teia tetai au mea te ka riro i te tamanamanata i te tupuanga puaping o te Patireia, koia oki te iti o te au turoto i te aere mai ki roto nei i to tatou Patireia, te maata i te moni no te oko i te 'inu, e te roa i te taangaanga i te au Porokaramu Toko Kimi Puapinga a te Patireia.

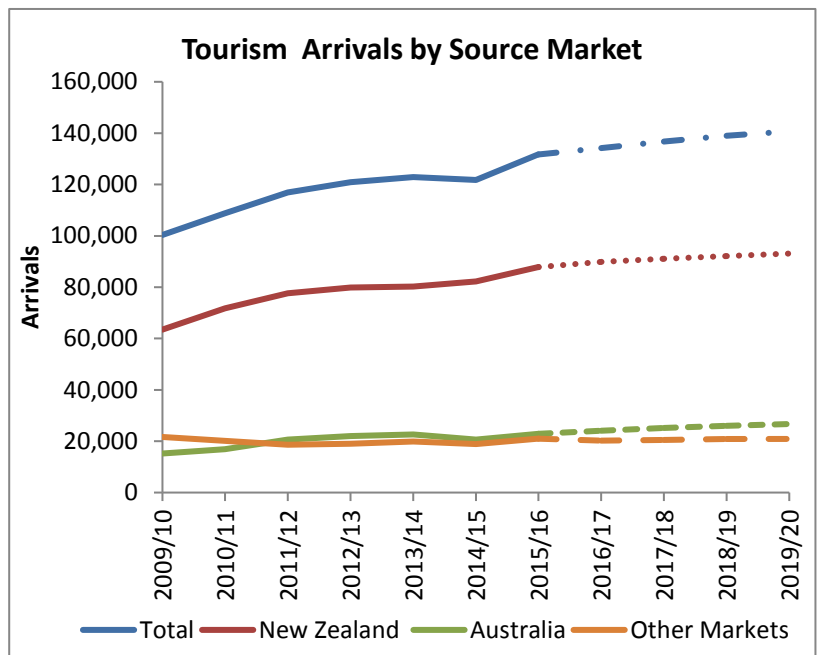
Teia i reira te au mea e matutu akaou te tupuanga kimi Puapinga a te Patireia, ka anoanoia kia maata ua atu rai te turoto i te aere mai ki roto nei i to tatou Patireia, te putuputu o te au pairere i te rere mai no te apai mai i te au turoto, kia tau ua te tutakianga no te angaanga te ka raveia, te okoanga mai i te au pakau no vao mai, e te akamaataanga mai i te au Porokaramu Toko Kimi Puapinga.

Te moni tutakianga i te au pakau e te angaanga i te Kuki Airani nei kia tano rai te reira ki te moni o te okoanga pakau, kua tamanakoia kare te reira e kake ki runga.

Ko te tamanakoanga ka kake te moni no te okoanga i te au pakau mei tetai 0.4 patene te reira i te mataiti 2015/16, kare teia i te mea meitaki. Me akara atu tatou ki mua ka kake te moni o te oko pakau mei tetai 1.6 patene no te mataiti 2016/17, e 1.5 patene no te mataiti 2017/18 no te aka moni oki i te oko i te inu.

Summary of Key Economic Indicators

	2015/2016 Est	2016/2017 Est	2017/2018 Proj	2018/2019 Proj	2019/2020 Proj
Economic Activity					
Nominal GDP (\$'000)	418,364	427,310	434,809	446,109	457,107
Percentage change (YOY)	5.4	2.1	1.8	2.6	2.5
Real GDP (at Constant 2006 Prices, \$'000)	421,700	428,471	432,044	436,923	441,443
Percentage change (YOY)	6.2	1.6	0.8	1.1	1.0
Inflation					
Percentage change (YOY)	0.4	1.6	1.5	1.6	1.4
Tourism arrivals					
Visitor Arrivals	131,700	134,180	136,735	138,981	140,681
Percentage change (YOY)	8.2	1.9	1.9	1.6	1.2
Estimated Visitor Expenditures (\$'000)	275,872	280,621	290,424	300,081	308,241
External Sector					
Total Trade Surplus (\$'000)	126,911	133,428	150,731	166,312	166,556
Financial Sector (at end of financial year)					
Government Net Debt Position (\$'000)	50,014	68,244	81,681	66,455	49,778

Au Akatakaanga 'Atuanga no te Akapapaanga Moni

Te Katoaanga o te moni Akapouia no te au Akakoroanga (Operating Balance). Te rava ainei te moni e aere mai nei ki roto i te pute i teia ra i te tutaki i te au angaanga e raveia nei i te au ra tataki tai?

Matutu te turanga taangaanga i te moni

I roto i te akapapaanga moni o te au mataiti i topa (2015-2016), kua toe mai te moni tei kore i pou i te taangaangaia mei tetai \$15.9 mirioni. (3.8 patene o te GDP Tu'anga (oparaanga) Puapinga Basileia ki te iti tangata). Kua tupu oki teia na roto i te uriurianga manako ki tetai o te au tu'anga ngai kimi puapinga koia oki ko te Air New Zealand kia mama mai te tutakianga o tetai au pakau e kia akakakeia atu te tuanga o te koianga mai i te au moni ki runga.

Teia i reira te aiteanga kua maata atu te moni i roto i te pute moni taporoporo a te kavamani tei atui atu ki to te mataiti 2015/16 HYEPU . Te tamanakoia atu nei i reira, ka toe mai mei te 9.3 mirioni no te mataiti 2016/17.

Te Katoatoaanga o te Turanga o te Moni (Te rava ainei te moni e aere mai nei ki roto i te pute i teia ra no te tutaki i te au angaanga e raveia nei i te au ra tataki tai?)

Akapapaanga Moni Tupae no te Toko Kimi Puapinga.

E Akapapaanga Moni Tupae no te Toko Kimi Puapinga to te mataiti 2016/17. Ko te moni tei akaputuputuia i te au mataiti i topa e te au moni toe tei kore i pou i te taangaangaia ka tauruia atu te reira ki roto i te tuanga o te Porokaramu Toko Kimi Puapinga no tetai rua mataiti.

No tei raveia oki teia, te tamanakoia nei i reira e ko te Katoatoa'anga o te Turanga Moni no te mataiti 2016/17 kare te reira e rava, ka kaiou tatou mei te \$17.3 mirioni tara. Ko teia kaiou, ka riro te reira e na te moni tei akaputuputuia e tutaki e na roto katoa i te tarauanga i tetai moni (loan) no te Porokaramu o te uira Natura i te pa enua Tonga.

Te akaraia atu nei i reira, ka meitaki mai te turanga o te moni no te mataiti 2018/19 e te 2019/20 i te raveanga i te au angaanga i roto i te au Porokaramu Toko Kimi Puapinga mei te submarine cable ei ravenga no te akarakara atu ki te au manamanata e tupu nei i Muri me papu mai te reira.

Tu'anga Moni Akatuanga Koreia (Eia au tu'anga moni kare i roto i te trust account no te mataiti 2015/16 me kore tei tarauia (loan))

No te meitaki oki i te turanga o te moni toe no te mataiti 2015/16 e te 2016/17 e pera katoa te moni toe a te taokotainga o te Moni Kimi Puapinga no te mataiti 2015/16 ko te Tuanga Moni Akatuanga koreia tei taporoporoia, ka aere mai te reira mei te \$34.9 mirioni tara i te mataiti 2016/17. Ka taporoporoia teia ei paruru ia tatou me tupu ake tetai au manamanata natura me kore tetai ua atu tu manamanata.

Ka topa mai teia moni tei taporoporoia ki raro mei te \$13.3 mirioni i te mataiti 2017/18 no te maata rava i te tutakianga o te moni Taporoporoia no te Toko Kimi Puapinga (significant capital investments) inara ka maranga akaou mai te turanga o teia ki runga

Moni Kaiou Moni Toe no te tuanga o te moni tei tarauia (loan) e kua taporoporoia (Eia moni ta te Kavamani i kaiou takake mei tetai au tutakianga?)

Ngai no te Taporoporoanga au moni kimi puapinga. Ko te kaiou i teia ra ki te Tua'anga Puapinga Basileia ki te iti Tangata. (GDP) mei tetai 23.6 patene o te GDP i te mataiti 2016/2017 e ko te maataanga o teia kaiou tei roto te reira i te rima o te au Kamupani/Au Tangata Tuku Moni Puapinga mai, mei te (Asian Development Bank, Tinito, e Varani) i roto i te 20 mataiti ka rava meitaki i reira te moni, e ka topa mai te kaiou ki raro, e ka rauka katoa i reira te tutaki i te au kaiou i te au mataiti katoatoa.

Kua aite te revera o teia kaiou ki tetai ngutuare e ko tana moni e koi ana e \$50,000 i te mataiti e, e kaiou tana (mortgage) \$11,800.

Summary of Key Budget Indicators (\$m)

Statement of Financial Performance	2015/16 Estimate	2016/17 Budget	2017/18 Projection	2018/19 Projection	2019/20 Projection
Total Operating Revenue	146.5	142.8	144.9	140.8	143.5
<i>Of which: Taxation Revenue</i>	<i>111.8</i>	<i>109.6</i>	<i>111.7</i>	<i>114.9</i>	<i>117.6</i>
Total Operating Expenditure	130.6	133.5	137.1	129.1	129.0
<i>Of which: Personnel</i>	<i>51.1</i>	<i>53.3</i>	<i>53.1</i>	<i>51.6</i>	<i>51.6</i>
Operating Balance	15.9	9.3	7.8	11.7	14.5
<i>As a percentage of GDP</i>	<i>3.8</i>	<i>2.2</i>	<i>1.8</i>	<i>2.6</i>	<i>3.2</i>
Cook Islands Government Capital Expenditure	15.1	36.7	34.4	8.5	5.9
Fiscal Balance surplus/deficit (\$m) *	9.7	-17.3	-15.2	14.7	20.0
<i>Percentage of GDP</i>	<i>2.3</i>	<i>-4.1</i>	<i>-3.5</i>	<i>3.3</i>	<i>4.4</i>
Statement of Financial Position (\$m)					
Unallocated Cash & Equivalents (\$m)	31.5	34.9	13.5	22.4	33.5
<i>Cash & Equivalents (months coverage)</i>	<i>3.1</i>	<i>3.4</i>	<i>1.3</i>	<i>2.3</i>	<i>3.4</i>
Statement of Borrowings (\$m)					
Net Crown Debt, end of FY (\$m)	95.9	100.8	92.6	85.4	79.0
<i>As a percentage of GDP</i>	<i>22.9</i>	<i>23.6</i>	<i>21.3</i>	<i>19.1</i>	<i>17.3</i>
Loan Repayment Reserves Held (\$m)	17.3	18.1	18.1	16.3	15.1
Development Partner Support (\$m)					
Grants (\$m)	32.5	60.7	31.0	16.4	4.8
<i>As a percentage of GDP</i>	<i>7.8</i>	<i>14.2</i>	<i>7.1</i>	<i>3.7</i>	<i>1.0</i>

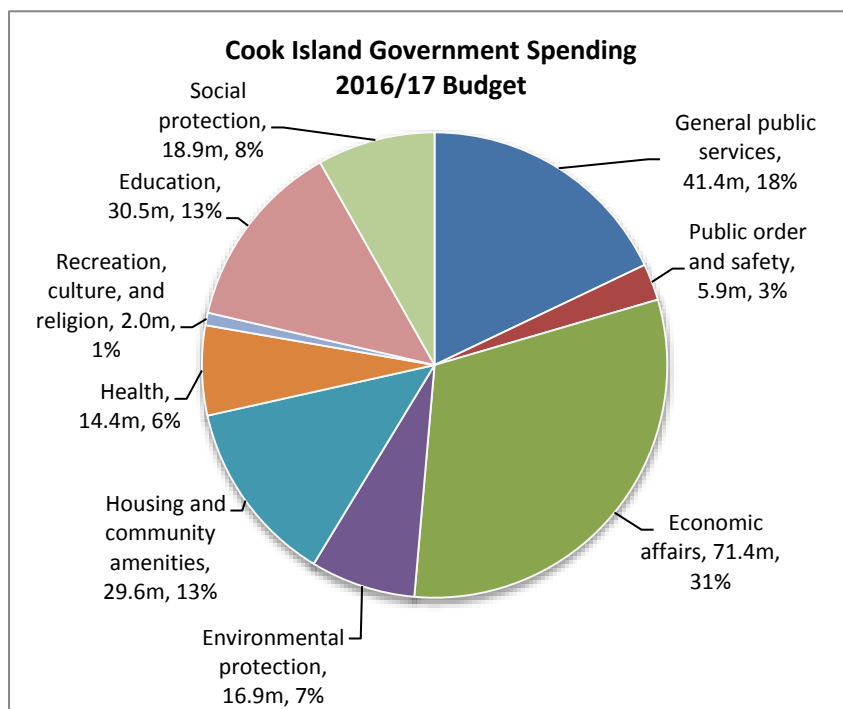
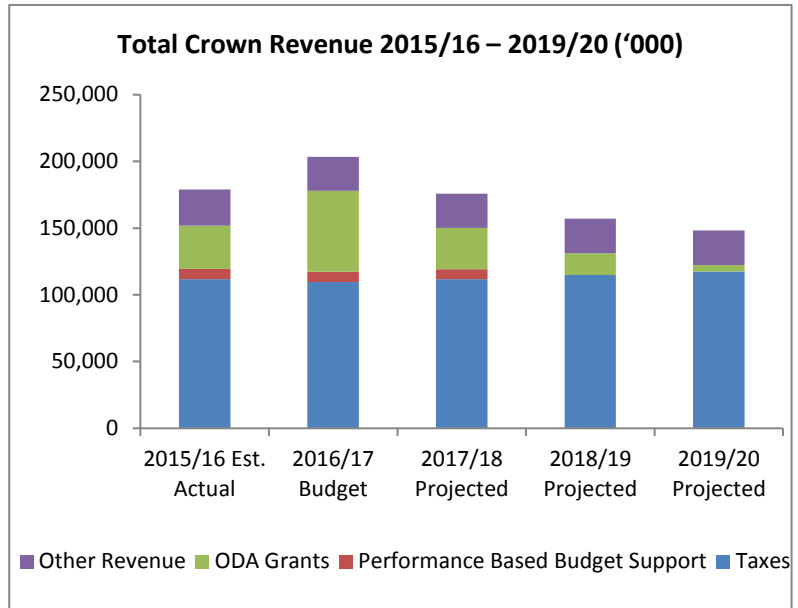
Au Akatakaanga no te Akapapaanga Moni

Moni tei koiia mai e te Moni Tauturu.

Te akaraia atu nei e ka rauka mai e \$109.6 mirioni tara no roto mai i te moni tero tei koiia mai (tax revenue) no te mataiti 2016/17, e \$55.6 mirioni tara no te tero o te VAT, \$22.9 mirioni tara moni tero tei koiia mai (income tax) e \$10.2 mirioni tara no roto mai i te moni o te tu'anga tautai.

Kua meitaki teia tu'anga moni e \$7.6 mirioni tara tei aere tika ki roto i te Akapapaanga Moni ta te Kavamani Aotearoa i oronga mai e \$60.7 mirioni tara no roto mai i te au moni tauturu (grants).

Te vai nei rai te turu maata a Aotearoa ia tatou i roto i ta tatou au Porokaramu Toko Kimi Puapinga (capital projects) na roto i te orongaanga mai e \$22.3 mirioni tara no te mataiti 2016/17. E aka tauturu katoa oki ta te European Union e te Global Environment fund e aere mai nei mei te \$12.4 mirioni tara e te \$9.4 mirioni i te au tuatau rava rai. Ko te maata'anga o teia tu'anga moni kua akatakaia te reira no te porokaramu angaanga o te Uira Natura o te Pa Enea Tonga.

Akapouanga Moni

Ko te katoaanga o te akapouanga moni a te Kavamani, tei roto rai te reira i te au tu'anga angaanga katoatoa a te Kavamani. Ko te ngai maata roa atu ra o te akapouanga moni a te katoatoa ko te tu'anga te reira o te Kimi Puapinga, mei te 31 patene te katoatoa, i te oparaanga i te tu'anga o te turoto kia matutu e kia akapou i ta ratou moni ki roto i te au angaanga a to tatou Kavamani i te Kuki Airani nei e te tu'anga o te Uira Natura i roto i te akapouanga moni tauturu no vao mai.

Te rua o te tu'anga no runga te reira i te au aronga angaanga i roto nei i to tatou Patireia. Mei tetai 18 patene te katoaanga o te moni e akapouia ana ki runga i te au akateretereanga i te au ngai angaanga a te Kavamani Kuki Airani.

Ko te Maraurau o te Pae Apii te toru o te tu'anga maata e akapouia ana te moni ki runga, mei te 13 patene te maata, e no roto mai rai te reira i te akapouanga moni a te Kavamani Kuki Airani, mari ua ko te angaanga ki runga i te akatu'anga i te Apii Nikao e Tereora na te Kavamani Aotearoa e te Tinito te moni ka akapouia ki runga i teia nga angaanga.

Teia katoa tetai au tu'anga e akapouia ana te moni ki runga, te tu'anga o te au are o te Kavamani, te au ngai akangaroianga/noonoo'anga, kaikai o te iti tangata (e te vai atu ra) i runga i te enua e takapini ua ake, e 13 patene no te tu'anga paruru i te iti tangata (social welfare) e 8 patene, no te tu'anga paruruanga i to tatou ao rangi e 7 patene.